

De rol van toeval in loopbanen

Tom Luken & Marlies van Venrooij

Toeval speelt in veel levens en loopbanen een cruciale rol. In dit artikel staan een paar frappante voorbeelden. Maar het blijft een lastige kwestie. Voor wetenschappers, die maar moeilijk vat krijgen op het toeval. En voor loopbaanbegeleiders, want wat voor adviezen kun je geven over het toeval? Onderliggende vragen zijn: Wat is toeval eigenlijk? Bestaat het toeval wel?

Suzan heeft na haar middelbare school rechten gestudeerd. Zij werkt nu al vijftien jaar bij haar eerste werkgever. Zij heeft in die vijftien jaar drie verschillende functies vervuld. Suzan staat op een kruispunt in haar loopbaan. Zij wil wel wat anders, maar weet niet wat. Op advies van haar leidinggevende gaat zij op zoek naar een loopbaanadviseur.

Hoe vaak kom je in je werk mensen tegen die net als Suzan een prima loopbaan hebben? Mooie studie gedaan. Om de vijf jaar een andere functie gekregen. Nu op zoek naar een loopbaanadviseur om een volgende stap te maken in haar loopbaan.

Suzans loopbaan ziet er prima uit, maar hoe bewust heeft ze deze stappen gezet? Waren dit geplande stappen of was er sprake van toeval? Waarom heeft zij gekozen voor de studie rechten? Misschien was zij op dat moment verliefd op die jongen in de klas die ook rechten ging studeren? Hoe kwam zij aan haar eerste baan? Misschien door een toevallig gesprek in de trein met een onbekende die werkzaam was bij een bedrijf waar zij een juriste zochten? Toevalligheden die het verloop van Suzans loopbaan bepaald zouden kunnen hebben. In een loopbaantraject wil je dat iemand bewust nadenkt over wat hij of zij wil en daar ook actie op onderneemt. Dan is een keuze die bepaald wordt door verliefdheid niet handig. Als je bewust bent van wat je wilt dan kan je het toevallige gesprek in de trein ook niet toevallig laten zijn. Je maakt dan bewust de keuze met een onbekende in gesprek te gaan. Hoe wordt toeval gedefinieerd?

Toeval in de wetenschap

Op Wikipedia kunnen we over het toeval lezen: "... iedere gebeurtenis die onbedoeld, ongericht of ongestructureerd het plaatsvinden van een andere gebeurtenis bepaalt." Van Dale Nederlands woordenboek definieert toeval als: "gebeurtenis of omstandigheid die vooraf niet te voorzien, niet te berekenen is geweest." Exacte wetenschappers maken het onderscheid tussen niet voorzien, terwijl het met voldoende kennis eigenlijk wel berekenbaar was ('gewoon toeval') en principieel niet te berekenen ('zuiver toeval') (Dekker & Landsman, 2006). Pas sinds de vorige eeuw acht men het bestaan van zuiver toeval in de wis- en natuurkunde bewezen.

Yvo Buruma is hoogleraar straf- en procesrecht en werd in september 2011 lid van de strafkamer van de Hoge Raad. Hoe hij jurist werd? Zelf zegt hij daar het volgende over: "Ik ben enig kind en had na de middelbare school geen idee wat ik wilde worden. Ik dacht aan psychologie of filosofie, maar niet van harte. Toen het formulier op tafel lag om in te vullen, heb ik het potlood er boven gehouden en laten vallen. Het kwam met de punt op rechten. Dat ben ik toen gaan studeren. Stom verhaal hè?" (Bron: Noordhollands Dagblad, 11 juni 2011)

Stefan Klein schrijft in zijn boek 'Puur Toeval' over twee soorten toeval. De eerste vorm van toeval zijn die gebeurtenissen die wij niet op een andere manier kunnen of willen verklaren. De manier waarop je dan toeval uitlegt, is de manier waarop de wetenschap naar het woord toeval kijkt. Het richt zich op wetmatigheden; 'als dit dan dat'. Als het regent en je gaat buiten staan dan word je nat, maar de afstand van de regendruppels zijn toevallig.

Het tweede soort toeval wat Klein omschrijft is 'wanneer er sprake is van een samenloop van omstandigheden waarin we zin ontwaren, terwijl kennelijk niemand op die samenloop uit was'. Dit wordt ook wel coincidentie genoemd. Dit soort toeval zie je vaak in een loopbaan. Het toeval dat je in de wachtkamer bij de dokter een hr-manager tegenkwam van bedrijf x, die een vacature heeft lopen waar jij naar op zoek was. Of het toeval dat je op de camping in de Ardenne net naast de directeur van bedrijf y staat, waar een reorganisatie gaande is en die opzoek is naar een loopbaancoach.

Door de jaren heen lijkt het alsof de stappen die mensen maken in hun loopbaan steeds meer bepaald worden door toeval of moeten bepaald worden door toeval. Vroeger was een loopbaan relatief duidelijk en voorspelbaar. Beroepen werden overgedragen van vader op zoon. Latere loopbanen werden bepaald door het milieu waar je uit kwam. Je loopbaan was vaak bepaald binnen een bedrijf tot aan je pensioen. Tegenwoordig is er veel meer chaos en onduidelijkheid. Ontwikkelingen zijn minder

goed te overzien waardoor zaken je ineens kunnen toevallen. Denk hierbij aan onverwachte maatschappelijke of economische veranderingen die zorgen voor massaoantslagen.

Toeval in de loopbaanwetenschap

Volgens Wiegiersma (1967), de nestor van de loopbaanwetenschap in Nederland, was gedurende lange tijd 'de toevalstheorie' een breed geaccepteerde zienswijze: algemeen geloofde men dat beroepskeuze en loopbaanontwikkeling een kwestie van toeval waren. Wat je ging doen en of je succes had was een kwestie van toevallige omstandigheden en van de mensen die je op je levenspad ontmoette. Loopbaanbegeleiding was in die tijd: helpen bij het vinden van een goede beginwerkkring. Dat veranderde met de opkomst van de beroepskeuzepsychologie rond het midden van de vorige eeuw. In de theorieën die toen werden ontwikkeld, was weinig ruimte voor het toeval. Beroepskeuzepsychologen probeerden loopbaanontwikkeling zo goed mogelijk te voorspellen vanuit het idee dat pas als je daarin slaagt, je blijk geeft van kennis en begrip. Dat het toeval belangrijk is, werd in sommige theorieën wel genoemd, maar er werd niets mee gedaan. Zelfs in een tamelijk recent handboek als het 'International Handbook of Career Guidance' (Athanasou & Esbroeck, 2008) zijn onderwerpen als kans en toeval niet in het register opgenomen en deze woorden komen in de 750 bladzijden slechts sporadisch voor.

Peter Faber is een bekend film- en theateracteur. Hij is medeoprichter van het Werktheater en won tweemaal de belangrijkste theaterprijs Louis d'Or. Toen hij zestien was, was hij vastbesloten om aan te monsternen op het eerste schip met bestemming ver weg. Maar eerst nog even naar de kapper. Die gaf hem een advertentie waarin spelers werden gezocht voor een uitvoering van *Midzomernachtsdroom* in het openluchttheater in tuindorp Oostzaan. Hoe zou zijn leven zijn verlopen als hij niet naar de kapper was geweest? (Bron: Noord-Hollands dagblad, 30 november 2013)

Pas de laatste decennia ontstaat er langzamerhand wetenschappelijke aandacht voor de werking van het toeval in loopbanen. Theoretici op het gebied van chaos en (levende) systemen spelen daarbij een belangrijke rol. Bright en Pryor (2005) ontwikkelden een chaostheorie voor loopbaanontwikkeling. Zij ontleen daarvoor een aantal begrippen uit wis- en natuurkundige chaostheorieën. Bijvoorbeeld 'pendulum attractor' om het heen en weer geslingerd worden tussen twee loopbaanalternatieven te beschrijven. Krumboltz gebruikte het begrip 'planned happenstance', waarmee hij bedoelde dat je moet anticiperen op het plaatsvinden van toevallige gebeurtenissen en dat je er door een optimistische en nieuwsgierige houding gebruik van kunt maken. Het is verwant aan het begrip serendipiteit waarmee in Nederland Wouter Reynaert en Teun van Aken pioniers waren, onder andere met de ontwikkeling van het SerendipiteitSpel.

Berry Schrijen is pas 27 jaar en zit al in het bestuur van een bedrijf, een fabriek die in Shanghai stalen onderdelen maakt voor Gispin in Nederland. Elke ochtend wordt hij opgehaald door een auto met chauffeur. Hoe hij in China terecht kwam? "Tot een paar jaar geleden had ik geen enkele ambitie om in het buitenland te gaan werken. Tijdens mijn studie aan Maastricht University moest ik echter meedoen aan een internationaal uitwisselingsprogramma. Als Limburger leek België mij ver genoeg, maar ik kreeg een plaats in Singapore toegewezen. Het was de eerste keer dat ik met een vliegtuig ging." (Bron: Elsevier, 11 januari 2014)

Het belang van toeval

Is toeval slecht? Toeval lijkt wat onhandig, omdat je nooit van tevoren kunt voorspellen wat de uitkomst is en omdat je er geen sturing aan kunt geven. Jij bent niet 'in controle'. De uitkomst van je acties is onduidelijk. Waarschijnlijk zul je meer sturing willen geven aan een uitkomst op het moment dat je in een onzekere situatie terecht komt, zoals een ontslag. Dit zal minder

van belang zijn op het moment dat je je wilt beraden op het werk dat je doet en wat je mogelijk anders zou willen. Toeval kan dan zelfs wel heel erg welkom zijn, omdat dan juist het onverwachte tot nieuwe inzichten en ideeën kan leiden.

In een begeleidingstraject is de focus van de medewerker, hr of leidinggevende veelal op 'die nieuwe baan'. De loopbaanprofessional leert medewerkers onder andere welke acties zij kunnen ondernemen in de wirwar van sollicitatieactiviteiten en hoe zij deze het beste kunnen uitvoeren. Eigenlijk schep je in een wereld van chaos en onoverzichtelijkheid weer orde. Op deze manier gaat men over tot gerichte actie, met als doel bijvoorbeeld een andere baan, die vaak gevonden wordt door de tweede manier die Klein omschrijft als toeval, de samenloop van omstandigheden, waar kennelijk niemand op uit was, maar wel heel erg welkom.

Conclusie

Op allerlei gebieden gebeurt steeds meer steeds sneller. Door globale interacties tussen de verschillende gebieden neemt de onvoorspelbaarheid toe (Kaku, 2011). Ook in de wereld van het werk weten we steeds minder wat ons te wachten staat. Welke ontwikkelingen in de toekomst hebben welke invloed op de arbeidsmarkt? Wat zullen de consequenties zijn van zelfsturende voertuigen? Van gen- en nanotechnologie? Nieuwe stoffen zoals grafeen? Steeds slimmere en handigere robots en drones?

Als men toeval definieert in termen van onvoorspelbaarheid, dan wordt de rol van het toeval in loopbanen alleen maar groter. Theorie en praktijk zullen nog meer aandacht moeten besteden dan nu aan de vraag hoe mensen beter kunnen worden toegerust om daarop in te spelen. Het loslaten van voorspelbaarheid zou van

uit het loopbaanvak de boodschap aan de medewerker moeten zijn. Er is geen wetmatigheid in het vinden van ander werk. De rol van de loopbaanprofessional is orderscheppen in de chaos van wie ben ik, wat wil ik en waar

Als men toeval definieert in termen van onvoorspelbaarheid, dan wordt de rol van het toeval in loopbanen alleen maar groter

kan ik dat vinden. Vervolgens samen met de klant scenario's creëren waarbinnen hij een koers kan bepalen. En tot slot werken aan een optimale graad van commitment: volharden en koers houden in balans met bijsturen als het toeval toevalt. ■

Literatuur

- Athanasou, J. A., & Esbroeck, R. van. (Eds.)(2008). *International Handbook of Career Guidance*. Dordrecht: Springer.
- Bright, J. E. H., & Pryor, R. G. L. (2005). The Chaos Theory of Careers : A User's Guide. *The Career Development Quarterly* 53, 291-306.
- Dekkers, M. & Landsman, K. (2006). *Bestaat toeval? De Bell-ongelijkheden en het Bohr-Einstein debat*. Nijmegen: Radboud Universiteit.
- Kaku, M. (2011). *Reis naar de toekomst: Het leven in het jaar 2100*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- Klein, S. (2004). *Puur Toeval*. Ambo/Anthos, Amsterdam
- Wiegiersma, S. (1967). *Psychologie van beroep en beroepskeuze*. Groningen: Wolters.